

УДК 37.014.623

*Лата О. В.,
магістр соціальної роботи,
факультет соціально-
економічної освіти та управління,
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова
(Україна, м. Київ)*

*Артеменко І. Є.,
к. пед. н., доцент
кафедри теорії та технології
соціальної роботи,
факультет соціально-
економічної освіти та управління,
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова
(Україна, м. Київ)*

МОБІЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ ЯК ДІЄВИЙ ЧИННИК КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У статті наведено теоретико-методологічні основи психокорекційної та психореабілітаційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, які мають порушення зору. Розкрито цілі, завдання та принципи психокорекції та психореабілітації при зоровому дефекті; систематизовано можливі види психокорекційних заходів і сучасні умови реабілітації дітей з порушенням зору.

Ключові слова: психокорекція, психореабілітація, порушення зору, компенсація.

В статье приведены теоретико-методологические основы психокоррекционной и психореабилитационной работы с детьми младшего школьного возраста, которые имеют нарушение зрения. Раскрыты цели, задания и принципы психокоррекции и психореабилитации, при зрительном дефекте; систематизированы возможные виды психокоррекционных мероприятий и современные условия реабилитации детей с нарушением зрения.

Ключевые слова: психокоррекция, психореабилитация, нарушение зрения, компенсация.

In the article teoretiko-methodological bases of psikhokorekcionnoy and psikhoreabilitacionnoy work are resulted with the children of midchildhood, which have a paropsis. Aims, tasks and principles of psikhokorekcii and psikhoreabilitacii, are exposed, at a visual defect; the possible types of psikhokorekcionnykh measures and modern terms of rehabilitation of children are systematized with.

Keywords: psikhokorekciya, psikhoreabilitaciya, paropsis, indemnification.

Постановка проблеми. Використовуючи поняття реабілітаційної роботи, ми маємо на увазі систему медико-соціально-педагогічної діяльності, спрямовану на навчання і виховання дитини, що враховує її особливості та фізичні можливості; на соціально-педагогічний захист особистості дитини молодшого шкільного віку; профілактику і корекцію деструктивної поведінки. В результаті такої діяльності підвищується рівень соціальної адаптації дитини, поліпшується її навколишнє середовище, створюються умови, що сприяють інтеграції дитини, яка має порушення органів зору, в суспільство.

Успішну соціалізацію та інтеграцію в суспільство дітей з порушеннями зору ми розглядаємо з точки зору концепції “нормалізації”. Вона відображає вимоги сучасної соціальної політики України до суспільства, яке повинно забезпечити людям з обмеженими можливостями умови для їх ефективного навчання і виховання, надати необхідні послуги у сфері освіти, обслуговування, працевлаштування. В основі реабілітаційної діяльності лежать принципи, що регулюють цей процес і прогнозують його результат. Загальнонаукові принципи

припускають відповідність всіх компонентів процесу вимогам сучасної педагогіки, відображення концепцій, теорій, ідей, понять, що визначають реабілітацію. З опорою на загальносоціальні принципи досліджуються історичний досвід організації, соціальна обумовленість і значимість реабілітації для дітей з вадами зору. Принципи інтегративності визначають ставлення держави до дітей з особливими потребами, єдність повноважень і відповідальності відповідних соціальних інститутів, законність дій щодо них, контроль і перевірку виконання законодавчих актів та інших нормативних документів. Застосування комплексного та диференційованого підходу забезпечує, з одного боку, використання всього існуючого арсеналу загальних і спеціальних психолого-педагогічних і соціальних технологій роботи з дітьми молодшого шкільного віку та їх сім'ями. З іншого – ефективність цієї діяльності можлива лише за виявлення потреб кожної конкретної дитини, її сім'ї, складанні індивідуальної програми реабілітації та наданні адресної соціально-педагогічної допомоги. Ідеї спеціальної педагогіки про загальні та спеціальні підходи до дітей з фізичними порушеннями лежать в основі створення ефективних умов розвитку з раннього віку на основі компенсаторних можливостей організму, корекційного впливу на дитину з раннього віку, а за необхідності – організації спеціального навчання.

Аналіз останніх досліджень. За останні роки в нашій країні з'явилася значна мережа дитячих закладів нового типу, зокрема навчально-виховні комплекси компенсуючого типу (дошкільний садок – школа), де навчаються і виховуються діти з порушеннями розвитку. Однією з найпоширеніших патологій розвитку серед дітей є порушення зору. Ці проблеми вирішуються шляхом використання традиційних медичних і педагогічних заходів, корекційно-педагогічної та лікувально-відновлювальної роботи. Від того, як узгоджують співпрацю медична та педагогічна служби навчального закладу, значною мірою залежатиме результат корекційно-реабілітаційної роботи в цілому. Проблеми лікувально-відновлювальної та корекційно-реабілітаційної роботи, шляхи їх вирішення висвітлено в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних вчених (Л. Бартенєва, Л. Єфіменкова, Р. Лалаєва, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Т. Філічева, М. Шевченко та ін.). Окремі аспекти медико-психолого-педагогічної реабілітації дітей-інвалідів та їхня підготовка до інтеграції в суспільство розглядалися у працях В. Андрієнка, В. Гудоніса, В. Журова, А. Максименка, І. Моргуліса, Г. Мустафаєва та інших дослідників.

Варто зазначити, що система корекційно-реабілітаційної роботи передбачає декілька складових, зокрема лікувально-відновлювальну та психолого-педагогічну, однак у спеціальній літературі вони розглядаються переважно окремо. На практичну і соціальну значущість медичної та психологічної реабілітації вказували відомі науковці: Т. Власова, І. Єременко, М. Земцова, О. Литвак, І. Моргуліс, Л. Солнцева, Л. Плаксіна та інші. Вчені звертали увагу на необхідності взаємозв'язку між медичними, психологічними, педагогічними заходами корекції та реабілітації, ширшому використанні інноваційних підходів у корекційно-реабілітаційній роботі в спеціальних закладах для дітей із порушеннями розвитку. Водночас, визначаючи результативність проведених теоретичних і теоретико-прикладних досліджень з означених проблем, багато питань комплексної колекційної допомоги дітям із порушеннями зору не знайшли свого вирішення.

Мега статті полягає у визначенні дієвих чинників корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, які мають порушення зору.

Виклад основного матеріалу. Коли в родині народжується дитина з вадами зору – всі зусилля батьків направлені на усунення фізичної вади дитини, щоб надалі дитина могла бути повноцінним членом суспільства. Важливо, щоб поряд із зусиллями реабілітації дитини, батьки розуміли важливість всебічного розвитку особистості дитини. Сьогодні навіть до здорової дитини ставляться все більш і більш високі вимоги. Дітям-інвалідам, а також школярам зі слабким зором доводиться “складати іспит у житті” поряд зі зрячими дітьми, перевершувати їх за багатьма параметрами для того, щоб бути на одному щаблі зі здоровими дітьми і конкурувати з ними.

Порушення зору є складною біопсихо-соціальною проблемою, зумовленою різкою зміною умов життєдіяльності людини і зміною функціонування всіх рівнів її психічної організації: психофізіологічних реакцій, емоційних станів, особливостей особистості, системи взаємодії та ін.

В умовах зорового дефекту посилюється психоемоційна напруга, загострюється сприймання індивідом важких життєвих ситуацій, ускладнюється вибір адекватних засобів їх подолання, виникають стан інтрапсихічного конфлікту, соціальна дезадаптація, поведінкові порушення тощо. При цьому зазначені аспекти корелюють зі ступенем вираженості дефекту і часом його виникнення. До числа специфічних життєвих труднощів осіб з порушенням зору відносяться (Є. А. Іванова, І. П. Волкова та ін.):

- труднощі в просторовому орієнтуванні (психологічні бар'єри та ін.);
- труднощі в суспільній інтеграції: висока соціальна фрустрованість, проблеми в спілкуванні з людьми без вад зору (формування негативних комунікативних установок і комплексів);
- труднощі в побуті та самообслуговуванні – несформованість побутових умінь і навичок, що найбільш характерно для дітей, які виховуються в умовах гіперопіки, а також для осіб, які втратили зір і адаптуються до змінених у результаті цього умов життя;
- труднощі в особистісній самореалізації, що в більшій мірі детерміновано негативними соціальними стереотипами й установками щодо осіб з порушенням зору; задоволення потреб, пов'язаних зі спілкуванням (визнання, самоствердження, самореалізація, встановлення дружніх відносин і ін.) [1, с. 3].

Подолання наслідків фруструючого впливу життєвих труднощів здійснюється на основі процесів компенсації, корекції та реабілітації, їх взаємоперетині і взаємопроникненні. При цьому психологічна корекція та реабілітація – це система зовнішніх заходів по відношенню до дитини з порушеним зором, а компенсація базується на внутрішньому відшкодуванні порушеної (втраченої) зорової функції.

Подолання первинних недоліків зорового сприймання ґрунтується на процесах компенсації. Компенсація дефекту зору і його наслідків, пов'язаних із порушенням рівноваги з соціальним середовищем, здійснюється на основі синтезу біологічних і соціальних чинників при провідній ролі останніх.

Основними видами компенсації є:

- внутрішньосистемна – за рахунок використання залишкового зору або за допомогою тифлотехнічних засобів;
- міжсистемна – ґрунтується на складній перебудові діяльності з включенням збережених функціональних систем (слухового, нюхового і т.ін.).

Компенсаторні процеси протікають на чотирьох рівнях:

- Біологічний (тілесний) – автоматична та несвідома перебудова порушених функцій.
- Психологічний – орієнтований на відновлення порушених функцій за допомогою створення почуття внутрішньої стабільності, позитивного ставлення до себе, адекватної оцінки можливостей та ін. Цей рівень є центральним для осіб з вадами зору.
- Соціально-психологічний – включення інтерпсихічних механізмів, сфери міжособистісних відносин осіб з порушенням зору. У сучасних

умовах соціально-психологічного аспекту компенсації дефекту зору надається провідне значення, що зумовлено роллю емоційної підтримки оточуючих, соціального досвіду, придбаного в процесі мовленнєвого спілкування, спільної діяльності, активних і адекватних дій в подоланні зорового дефекту.

- Соціальний – визначається відношенням суспільства до осіб із порушенням зору.

Психокорекційні впливи найбільш ефективні щодо вторинних недоліків розвитку при зоровому дефекті та передбачають створення оптимальних умов для емоційно-особистісного й інтелектуального розвитку; профілактику негативних тенденцій особистісного та інтелектуального розвитку, його оптимізацію з використанням потенційних можливостей [9, с. 4].

Сучасні технології психологічної корекції базуються на фундаментальних теоретико-методологічних положеннях (Н. Я. Семага [7, с. 22]):

- розвиток, що ґрунтується на “заміщенні” як основи інтегративної корекційної роботи, яка передбачає перехід до наступного онтогенетичного етапу програми тільки після закріплення результатів попереднього;

- послідовність проходження етапів і термінів нормативного психомоторного, мовленнєвого й емоційного розвитку дитини;

- визначальна роль базових передумов психічної діяльності, в тому числі просторово-часових;

- використання законів і закономірностей розвитку та вдосконалення рухових, у тому числі довільних актів;

- врахування актуального рівня психомовного та емоційно-вольового розвитку дитини в інтегративному розумінні;

- врахування головного типу мотивації діяльності та сформованості базальних рівнів емоційної регуляції діяльності дитини;

- поетапність у формуванні нових видів діяльності.

Щодо дітей з вадами зору вказане передбачає вирішення в ході корекційної роботи практичних завдань:

- формування довільних компонентів діяльності;

- формування схеми власного тіла і соматогнозису;

- формування просторових уявлень;

- розвиток вербального аналізу та вербально-логічного мислення;

- розширення словникового запасу і загальної обізнаності дитини, подолання вербалізму;

- розвиток навичок самостійної творчої роботи;

- формування адекватних механізмів емоційної регуляції діяльності і процесів міжособистісного спілкування відповідно до актуальних рівнів з будовою емоційно-афективної сфери [7, с. 23].

Корекційні програми реалізуються в двох основних варіантах:

- Розвиваюча робота – адекватне та своєчасне формування передумов діяльності відповідно до провідних типів мотивації і діяльності (під час підготовки до навчання в школі у формі тематичних завдань ігор тощо).

- Корекційно-розвиваюча робота передбачає доповнення розвиваючої роботи пропедевтичними заняттями [7, с. 22].

У таблиці 1 наведено основні види психологічної корекції, що використовуються в роботі з дітьми з вадами зору [6, с. 105].

Таблиця 1

Види психологічної корекції, що використовуються в роботі з дітьми з порушеннями зору

Критерій	Види психокорекції
1	2
Форма роботи	Індивідуальна: досягнення цілей здійснюється шляхом безпосереднього впливу на дитину з дефектом зору. Групова: вплив на дитину здійснюється за допомогою організації процесу взаємодії учасників групи.
Причини вибору	Внутрішньоособистісні проблеми: індивідуальний характер проблем особистості (не міжособистісний); відмова працювати в групі (наприклад, внаслідок недостатнього соціального досвіду та ін.); виражені афективні проблеми (тривожність, страхи та ін.). Міжособистісні проблеми: труднощі спілкування з однолітками та дорослими, труднощі комунікації через несформованість комунікативних навичок; соціальний інфантилізм; труднощі довільної регуляції діяльності і поведінки (нездатність діяти відповідно до заданого зразка, правил) та інші порушення комунікативної, емоційної й особистісної сфер.
Характер направленості	Симптоматична: короткочасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку комунікативної, емоційної й особистісної сфер. Каузальна: усунення джерел і причин відхилень у розвитку комунікативної, емоційної й особистісної сфер.

Продовження таблиці 1

1	2
Зміст психокорекційних заходів	<p>Корекція пізнавальної сфери: збіднення уявлень і образів предметів, зниження рівня чуттєвого досвіду, що визначає бідність образів мислення, мовлення та пам'яті, уповільнення ходу розвитку всіх пізнавальних процесів.</p> <p>Корекція афективно-вольової сфери: невпевненість, скутість, безпорадність у різних видах діяльності і соціальній взаємодії, зниженні бажань до самовияву та виникнення більшої залежності від допомоги і керівництва оточуючих.</p> <p>Корекція поведінкових аспектів: виправлення неконструктивних форм поведінки дитини.</p>
Наявність психокорекційних програм	<p>Програмована: постановка чітких цілей і побудова програми психокорекції.</p> <p>Імпровізована: спонтанна, без попередньо продуманої програми корекції.</p>
Тривалість	<p>Надкоротка (надшвидка) – вирішення актуальних і ізольованих проблем і конфліктів (кілька хвилин – кілька годин).</p> <p>Коротка (швидка): активізація процесу зміни для вирішення актуальної проблеми (кілька годин – кілька днів).</p> <p>Тривала: націлена на особистісний зміст проблеми за допомогою опрацювання багатьох деталей (кілька місяців).</p> <p>Наддовга: вид психокорекції, спрямований на досягнення розуміння суті переживань з використанням сфер несвідомого та свідомого (декілька років).</p>

Психологічна реабілітація дітей з порушенням зору – це система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію зорового дефекту, процес, спрямований на адаптацію особистості до певних соціальних умов. Мова йде про систему втручання в процес розвитку дитини з метою досягнення її максимальної пристосованості до зовнішніх умов існування з урахуванням індивідуальних особливостей існуючих порушень.

Основна мета психореабілітаційної роботи з дітьми з вадами зору – оптимізація процесу включення осіб з порушенням зору в суспільство з опорою на їх індивідуальні особливості, стратегії адаптації та подолання проблем, зовнішні та внутрішні ресурси [1, с. 6–7].

Завдання психореабілітаційної роботи з дітьми з вадами зору полягає у:

- соціально-побутовій та особистісній адаптації, гармонізації ставлення до себе, інших і світу в цілому;

- самореалізації, самовдосконаленні в різних сферах (освіта, здоров'я, особистісний ріст і ін.);
 - подоланні труднощів у соціально-психологічній адаптації;
 - оптимізації відносин з людьми без порушення зору;
 - підвищенні психологічних ресурсів та адаптаційних можливостей.
- Принципи психореабілітаційної роботи полягають у наступному:
- адресності;
 - диференційованості;
 - врахуванні статі, віку, ступеня тяжкості, характеру та часу виникнення дефекту, індивідуально-психологічних особливостей.

У межах психореабілітаційного процесу виділяються такі напрямки психологічної допомоги:

- психологічна діагностика індивідуально-психологічних особливостей; допомога в усвідомленні внутрішніх ресурсів;
- психологічне консультування;
- психопрофілактика дезадаптивних станів, формування умінь і навичок саморегуляції, релаксації, допомога в повноцінному особистісному розвитку;
- психологічна підтримка і допомога в подоланні психологічних наслідків втрати зору, формуванні позитивного ставлення до себе, інших; підвищенні самоприйняття і впевненості в собі [9, с. 7].

Основними формами ефективної психологічної допомоги дітям з вадами зору в процесі психореабілітації є [3, с. 4]: індивідуальні психологічні консультації, групи спілкування та психологічні тренінги (саморегуляції, оптимізації настрою і самопочуття), групові заняття з ефективною самопрезентації, лекції з проблем практичної психології тощо.

Серед умов реабілітації дітей з порушенням зору за В. Деніскіною можна виділити:

- отримання спеціальної психолого-педагогічної допомоги відразу ж після виявлення порушення розвитку;
- врахування перебігу захворювання органу зору (прогресуюче, стаціонарне, піддається лікуванню та відновленню);
- своєчасна, спеціально організована офтальмологічна допомога, динамічне спостереження за станом зору;
- необхідність використання "обхідних шляхів", спеціальних методів, прийомів і засобів навчання, в тому числі спеціалізованих комп'ютерних технологій: рельєфно-крапкового шрифту Брайля, спеціальних приладів для малювання і креслення, рельєфно-графічних посібників (географічних карт, доступних для сприймання); підручників,

надрукованих з урахуванням зорового сприймання (укрупнений шрифт; ілюстрації з наявністю посиленого контуру, контрастних кольорів, відсутністю малоінформативних деталей); наочних посібників, розрахованих на бісенсорне сприймання (дотик і залишковий зір); тифлотехнічних і оптичних засобів (пристрої збільшення, біноклі, монокль, портативні електронні лупи і т. д.); спеціальних методик навчання, розрахованих на використання збережених аналізаторів і глибоко порушеного зору; тифлоінформаційних комп'ютерних технологій (тактильні (брайлівські) дисплеї та принтери, спеціальні клавіатури зі збільшеним розміром шрифту, електронних записників та ін.);

- індивідуалізований підхід у навчанні дитини з порушенням зору; відповідність освітніх програм пізнавальним можливостям дітей; необхідність розробки індивідуалізованих корекційних програм для дітей з комбінованими порушеннями;

- психолого-педагогічний супровід сім'ї дитини з порушенням зору, включення сім'ї в освітній процес (формування у батьків адекватної оцінки зорового дефекту, розуміння та врахування особливостей зорових можливостей дитини, психолого-педагогічної компетентності батьків в питаннях навчання і виховання дитини з порушеним зором);

- особлива просторова й тимчасова організація освітнього середовища;

- необхідність введення до змісту навчання дитини спеціальних розділів і спеціальних корекційних занять, відсутніх у програмах освіти дітей без вад розвитку: розвиток сенсорної сфери з опорою на збережені аналізатори та дефектний зір; логопедична допомога; розвиток соціально-побутового та просторового орієнтування як умови активності, адаптованості, самостійності та незалежності осіб з порушенням зору в суспільстві; формування немовленневих засобів спілкування (міміки і пантоміміки) як важливого чинника формування комунікативної компетентності дітей з порушенням зору; спеціальні корекційні заняття з ритміки й адаптивної фізичної культури, побудовані з урахуванням наявних протипоказань до фізичного навантаження;

- максимальне розширення освітнього простору за межі навчального закладу;

- необхідність взаємодії кваліфікованих фахівців різного профілю, які беруть участь у процесі навчання та виховання дитини з порушенням зору: офтальмологів, тифлопсихологів, педагогів і тифлопедагогів, соціальних працівників та ін.;

- специфічність використання традиційних методів навчання, корекційна спрямованість застосування традиційних методів навчання і виховання, предметного викладання;

- психологічна підготовка до важких екстремальних ситуацій, спрямована на пом'якшення негативних емоційних станів при зоровій депривації, що сприяє повноцінному входженню в соціум (формування психологічної стійкості, навчання прогнозуванню діяльності, аналізу ситуації та її наслідків, формування копінг-стратегій, вміння керувати почуттями, зниження тривожності і страхів) [9, с. 8].

У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється особистісним детермінантам реабілітації, оскільки одночасно з переживанням гострих негативних реакцій зоровий дефект сприяє активізації внутрішнього потенціалу і ресурсів, мобілізації життєвої активності та в цілому досягненню активної життєвої і соціальної позиції. Основу позитивної соціалізації (А. В. Махнач) дитини з порушенням зору, яка полягає у поверненні в суспільство, до правил життя малої групи, нормального соціального оточення, складають: життєздатність, флексибільність, світоглядні установки та ціннісні орієнтації, психологічна суверенність, Я-концепція й ін. [3, с. 5].

Ефективність психореабілітаційних заходів щодо дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору передбачає також врахування готовності суспільства прийняти їх. Основний вектор розвитку цієї проблеми спрямований на розробку соціально-психологічних способів формування позитивного образу людини з порушенням зору (соціальна реклама, інформування суспільства про індивідуальні особливості осіб з порушенням зору; психологічна підготовка особи з порушенням зору до реалізації потенціалу в різних сферах життєдіяльності суспільства). На сьогодні активно розробляються змістовні основи психолого-педагогічного супроводу психічного й особистісного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я в системі освіти. До числа технологій успішної соціалізації осіб з порушенням зору відноситься також психолого-педагогічний супровід девіктимізації в освітніх установах, що сприяє їх самопізнанню, мобілізації особистісних ресурсів, подоланню психологічних бар'єрів у процесі навчання і спілкування, самореалізації, збереженню і зміцненню психічного здоров'я дітей з порушенням зору.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Успішна організація корекційної допомоги значною мірою залежить від певних чинників – внутрішніх і зовнішніх, які зумовлюють напрямки її діяльності.

Зміст корекційно-реабілітаційної допомоги дитині молодшого шкільного віку залежить від змісту освіти; вимог, які ставить сучасне суспільство до розвитку, виховання і навчання дітей; від типологічних

та індивідуальних особливостей дітей із вадами зору. Ефективність корекційно-реабілітаційної роботи зумовлюється системою загальних і спеціальних принципів: комплексністю цієї роботи, варіативністю окремих компонентів, пропедевтичністю, мотиваційною спрямованістю, орієнтованістю на інтеграцію та високим динамізмом [8, с. 144]. З урахуванням цих принципів організації та змісту корекційно-реабілітаційної роботи було уточнено її мету і завдання. Головною метою корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми, які мають порушення зору є формування гармонійної особистості, розвиток її творчих здібностей і нахилів, підготовка до інтеграції в соціум. У кінцевому результаті мають бути задоволені освітні й особистісні потреби дітей: розвиток інтелектуального, соціального та емоційного потенціалу, формування позитивних особистісних якостей на фоні ефективної корекції мовленнєвих функцій, підтримки здоров'я і фізичного розвитку. Таке спрямування системи корекційно-реабілітаційної роботи зумовлює вирішення на різних рівнях спільних завдань освітньої та медичної сфер: діагностичних, пропедевтичних, лікувально-профілактичних, освітньо-виховних, корекційно-реабілітаційних.

Для реалізації мети й основних завдань корекційно-реабілітаційної роботи важливо забезпечити на всіх рівнях необхідні умови. Насамперед має бути створена команда фахівців, спроможних забезпечити комплексний супровід процесу реабілітації дітей із вадами зору. У команді передбачається активна участь батьків як на етапі діагностування, так і в процесі надання безпосередньої допомоги дитині.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми корекційно-реабілітаційної допомоги дітям молодшого шкільного віку з вадами зору. Зокрема, до числа актуальних можна віднести удосконалення змісту корекційно-розвивальних і корекційно-реабілітаційних програм, розробку індивідуальних програм розвитку, проблеми інклюзивного навчання, науково-методичного забезпечення шкільної ланки спеціальної освіти дітей.

Література:

1. Аксенова Л. И. Ранняя комплексная помощь детям с отклонениями в развитии как одно из приоритетных направлений современной специальной (коррекционной) педагогики / Л. И. Аксенова // Дефектология. – 2002. – № 3. – С. 9–20.

2. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Л.И. Божович. – Москва : Прогресс, 1995. – 328 с.

3. Волкова И. П. Аксиологические аспекты адаптационно-реабилитационного потенциала инвалидов по зрению: опыт эмпирического изучения / И. П. Волкова, В. З. Кантор // Специальное образование. – 2012. – № 1. – С. 2–5.

4. Денискина В. З. Особые образовательные потребности детей с нарушением зрения / В. З. Денискина // Дефектология. – 2012. – № 6. – С. 8–12.

5. Карандаева Т. А. Социально-педагогическая реабилитация детей с нарушением зрения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Карандаева Т. А. – Москва, 1998. – 25 с.

6. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учебное пособие / А. А. Осипова. – Москва : Сфера, 2002. – 510 с.

7. Семаго Н. Я. Новые подходы к построению коррекционной работы с детьми с различными видами отклоняющегося развития / Н. Я. Семаго // Дефектология. – 2000. – № 1. – С. 20–24.

8. Томіч Л. М. Комплексна система корекційно-реабілітаційної роботи в дошкільному закладі для дітей з порушеннями мовлення / Л. М. Томіч // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2009. – № 1. – С. 143–146.

9. Фоминых Е. С. Современные технологии психологической коррекции и реабилитации лиц с нарушением зрения / Е. С. Фоминых // Концепт. – 2015. – № 09 (сентябрь). – С. 2–9.

10. Чердонова В. А. Развитие творческого потенциала детей с нарушением зрения как фактор, повышающий эффективность психологической и педагогической коррекции и реабилитации (по материалам работы в рамках экспериментальной площадки федерального государственного автономного учреждения / В. А. Чердонова // Теория и практика образования в современном мире : материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, январь 2014 г.). – Санкт-Петербург : Заневская площадь, 2014. – С. 123–130.